

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2016, tom 44, s. 55–74

<http://dx.doi.org/10.7163/SOW.44.4>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptg.pan.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Klasyfikacja zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego na przykładzie wybranych gmin województwa kujawsko-pomorskiego

Classification of resources, values and factors of local development on the example of selected communes of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship

Jan FALKOWSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
ul. Mińska 15, 85–001 Bydgoszcz
falk@umk.pl

Zarys treści: Artykuł przedstawia klasyfikację zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego na przykładzie wybranych gmin województwa kujawsko-pomorskiego. W klasyfikacji uwzględniono siedem podstawowych czynników: przyrodnicze, kulturowe, demograficzno-społeczne, ekonomiczne, technologiczne, planistyczne i organizacyjno-samorządowe. W oparciu o uwarunkowania geograficzne (lokalizację przestrzenną), demograficzno-społeczne, ekonomiczną strukturę funkcjonalną oraz wiodącą funkcję najbliższego otoczenia (np. uzdrowiskową, autostradową, parku krajobrazowego itp.) do szczegółowej analizy przyjęto 13 gmin województwa kujawsko-pomorskiego (w tym 8 gmin wiejskich i 5 miejsko-wiejskich). Na podstawie dokumentacji planistycznej, głównie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju dokonano analizy i oceny wyżej wymienionych czynników (walorów i zasobów), ze szczególnym uwzględnieniem mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń w ich dalszym rozwoju lokalnym.

Słowa kluczowe: rozwój lokalny, czynniki, gminy, województwo kujawsko-pomorskie.

Klasyfikacja zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego wsi

Rozwój lokalny najczęściej jest definiowany jako proces, w którym władze i instytucje lokalne, przy wykorzystaniu zasobów, walorów i różnorodnych czynników własnych (jak np. przyrodniczych, społecznych, ekonomicznych i infrastrukturalnych) oraz zaangażowaniu zewnętrznego kapitału, stymulują rozwój danej miejscowości, gminy lub większego obszaru, np. kilku gmin (por. Bieńkowska 2013; Blakely 1989; Broł 1998; Myna 1998; Rezsóhazy 1998; Parysek 2001; Sekuła 2001, 2004).

Dwie zasadnicze kwestie dotyczące rozwoju lokalnego to: 1 – różnorodne zasoby, czynniki własne (wewnętrzne) i czynniki zewnętrzne oraz 2 – zadania realizowane przez jed-

nostki lokalne, jako zadania własne i zadania zlecone. Zadania własne (np. gminy) wiążą się przede wszystkim z realizacją takich zadań, jak np. ład przestrzenny i ekologiczny, rozwój infrastruktury społecznej i technicznej, bezpieczeństwo i porządek publiczny. Są one realizowane ze środków finansowych gminy. Z kolei zadania zlecone, jak np. prowadzenie urzędu stanu cywilnego, spis rolny, organizowanie wyborów parlamentarnych są realizowane przez budżet państwa w formie dotacji. Często budżet własny gminy nie jest w stanie pokryć kosztów realizacji zadań własnych i dlatego samorządy lokalne korzystają z różnych środków finansowych, np. z Unii Europejskiej, banków (np. kredyty) lub sektora prywatnego (np. w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego – PPP). W perspektywie finansowej UE na lata 2014–2020, w ramach rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (w skrócie RLKS lub w j. angielskim CLLD – *Community led-local development*) wymienia się możliwość korzystania z czterech funduszy: Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR), Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) oraz Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Zasadniczym celem – głównie zadań własnych – jest modernizacja istniejących oraz kształtowanie nowych wartości, jak np.:

- produkty, dobra, usługi zaspokajające zapotrzebowanie wewnętrzne i zewnętrzne,
- zatrudnienie, a także nowe firmy i instytucje tworzące nowe stanowiska pracy,
- wartości niematerialne, takie jak: wiedza, wyższe kwalifikacje i umiejętności,
- atrakcyjne propozycje lokalizacyjne, na które składają się czynniki twarde (np. nieruchomości, infrastruktura techniczna) i czynniki miękkie (np. wysokiej klasy środowisko przyrodnicze) (por. Klasik 1996; Bról 1998; Korenik 1998; Sekuła 2004).

Podstawą rozwoju lokalnego są głównie zasoby, walory i czynniki lokalne istniejące w obszarze danej jednostki samorządowej. Autorzy zajmujący się problematyką rozwoju lokalnego podają różnorodne podziały tych czynników, dzieląc je przede wszystkim ze względu na zatrudnienie, bazę rozwojową, korzyści miejsca i zasoby wiedzy na: tradycyjne i nowoczesne (Parysek 1997, s. 20) lub ze względu na potrzeby i możliwości na: przyrodnicze, społeczne i ekonomiczne (np. Parysek 1997, s. 21; Domański 2006, s. 82–85).

Biorąc pod uwagę obszerną literaturę teoretyczną, metodyczną i aplikacyjną (por. Robertson 1987; Blakely 1989; Gruchman i Tarajkowski 1990; Siemiński 1994; Wojtasiewicz 1997; Parysek 2001; Ziółkowski i Goleń 2006; Potoczek i Stępień 2008; Falkowski 2010; Szewczuk i in. 2011; Hełpa-Liszowska 2013; Kiczek i Pompa-Roborzyński 2013; Wójcik i Czapiewski 2015), a także doświadczenie badawcze i planistyczne autora (zwłaszcza w odniesieniu do opracowanych strategii rozwoju gmin miejskich i wiejskich), dokonano szczegółowej klasyfikacji zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego (tab. 1).

W opracowaniach naukowych i planistycznych dotyczących rozwoju lokalnego poszczególnych jednostek samorządowych (np. związanych z planami zagospodarowania przestrzennego, programami inwestycyjnymi, projektami wykorzystania funduszy unijnych itp.) nie znajdziemy tak jednoznacznej klasyfikacji i podziału zasobów, walorów i czynników rozwojowych. Istnieje zatem w literaturze zarówno naukowej, jak i aplikacyjnej duża dowolność określeń i interpretacji. Zauważa się w wielu dokumentach i opracowaniach lokalnych (zwłaszcza planistycznych) wiele niekonsekwencji, lakoniczności i nieprecyzyjności, będącej – jak się wydaje – wynikiem zbyt słabego merytorycznego i metodycznego przygotowania ich autorów. Często zasoby są ujmowane jako uwarunkowania lub potencjał (np. przyrodniczy, demograficzny, inwestycyjny), a walory łączone

(np. przyrodniczo-turystyczne, społeczno-ekonomiczne, ekonomiczno-infrastrukturalne itp.). Przedstawiony w tabeli 1 podział jest próbą systematyzacji, zapewne dyskusyjną (jak np. umieszczenie kapitału ludzkiego w zasobach demograficzno-społecznych, który może być ujmowany też w zasobach ekonomicznych), ale jednocześnie konieczną z punktu widzenia rozpatrywania złożonych problemów rozwoju lokalnego.

Tabela 1. Klasyfikacja zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego

Lp.	Zasoby	Walory	Czynniki
1.	Przyrody	Przyrodnicze	Surowce mineralne, rolnicze i leśne, woda, krajobraz, rezerваты i pomniki przyrody, ochrona przyrody itp.
2.	Kultury	Architektoniczno-urbanistyczne	Obiekty kulturowe: zabytki architektury, miejsca pamięci, muzea i skanseny, stanowiska archeologiczne itp.
3.	Demograficzno-społeczne	Kapitał ludzki	Struktura wieku i płci, wykształcenie, kwalifikacje, zatrudnienie, migracje itp.
4.	Ekonomiczne	Majątek trwały i finanse	Przedsiębiorstwa, zasoby kapitałowe, inwestycje, transport i łączność, usługi, otoczenie biznesu itp.
5.	Technologiczne	Nowe technologie lokalne	Innowacyjność, konkurencyjność, doradztwo, infrastruktura teleinformatyczna itp.
6.	Planistyczne	Planistyczno-strategiczne	Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategie rozwoju lokalnego itp.
7.	Organizacyjne	Administracyjno-samorządowe	Organizacja i zarządzanie, pozyskiwanie funduszy, projekty inwestycyjne itp.

Źródło: opracowanie własne.

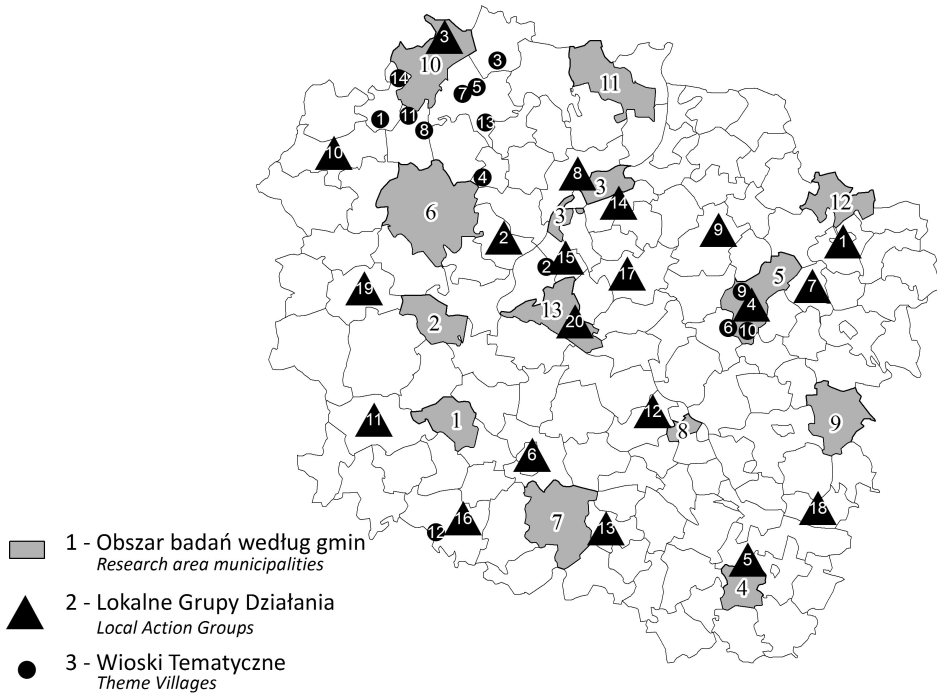
Dobór gmin do analizy czynników rozwoju lokalnego

Obszarem analizy jest województwo kujawsko-pomorskie, a w nim 144 gminy, w tym 17 gmin miejskich, 35 miejsko-wiejskich i 92 wiejskie. Na podstawie struktury przestrzennej podstawowych jednostek administracyjnych – ich rozmieszczenia geograficznego (w różnych warunkach fizycznogeograficznych i społeczno-ekonomicznych), struktury funkcjonalnej samej gminy, jak i jej otoczenia, do szczegółowej analizy wybrano 13 gmin, w tym 8 gmin wiejskich (Białe Błota, Chełmno, Chocień, Golub-Dobrzyń, Raciążek, Warlubie, Zbiczno i Zławieś Wielka) i 5 miejsko-wiejskich (Barcin, Koronowo, Kruszwica, Skępe i Tuchola) (ryc. 1).

Podstawą wyboru były uwarunkowania fizycznogeograficzne (przyrodnicze) oparte o regionalizację J. Kondrackiego (2002), która umożliwiła uwzględnienie gmin położonych m.in. na pojezierzach, w dolinie Wisły, Brdy i Drwęcy oraz w Kotlinie Toruńskiej i na Równinie Inowrocławskiej. Uwzględniono też strukturę użytkowania ziemi w gminach (dane za 2010 r.), w tym udział procentowy użytków rolnych, użytków leśnych i terenów pozostałych. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne (funkcjonalne) zostały oparte na danych statystycznych (głównie z 2010, 2014 i 2015 r.) dotyczących struktury demograficznej (w tym m.in. struktury wieku, płci, przyrostu naturalnego, migracji), struktury społecznej (m.in. zatrudnienia i stopy bezrobocia) oraz czynników ekonomicznych, jak np. liczby podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców oraz wielkości produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca. Wyboru gmin dokonano na podstawie potencjału najbardziej charakterystycznych czynników społeczno-ekonomicznych, od przykładów gmin

cechujących się wynikami najniższymi (np. Chocień) przez średnie (np. Zbiczno) do najbardziej korzystnych (np. Zławieś Wielka). Uwzględniono też wpływ urbanizacji, czyli sąsiedztwo z większym miastem (np. gmina Białe Błota w strefie oddziaływania Bydgoszczy), lub znajdujących się w znacznym oddaleniu od większych miejskich ośrodków (np. Tuchola). Na rozwój lokalny może wpływać też (co uwzględniono w wyborze) położenie w sąsiedztwie autostrady A-1 (Warlubie), zakładów przemysłowych (Barcin), gospodarstw agroturystycznych i terenów rekreacyjnych (Golub-Dobrzyń).

W badaniach uwzględniono również oddziaływanie (współpracę z gminami) 20 Lokalnych Grup Działania i 14 Wiosek Tematycznych (ryc. 1).

Ryc. 1. Obszar badań, Lokalne Grupy Działania oraz Wioski Tematyczne

1 – Obszar badań wg gmin (1–13): 1 – Barcin, 2 – Białe Błota, 3 – Chełmno, 4 – Chocień, 5 – Golub-Dobrzyń, 6 – Koronowo, 7 – Kruszwica, 8 – Raciążek, 9 – Skępe, 10 – Tuchola, 11 – Warlubie, 12 – Zbiczno, 13 – Zławieś Wielka.

2 – Lokalne Grupy Działania (1–20) wg siedziby Stowarzyszenia LGD: 1 – LGD „Pojezierze Brodnickie”, 2 – LGD „Trzy Doliny”, 3 – LGD „Bory Tucholskie”, 4 – LGD „Dolina Drwęcy”, 5 – LGD „Dorzecze Zgłowiączki”, 6 – LGD „Czarnoziem na Soli”, 7 – LGD Gminy Dobrzyńskie (Region Północny), 8 – LGD „Gminy Powiatu Świeckiego”, 9 – LGD „Gm. Wieczno”, 10 – LGD „Nasza Krajna”, 11 – LGD „Pałuki – Wspólna Sprawa”, 12 – LGD „Partnerstwo dla Ziemi Kujawskiej”, 13 – LGD „Razem dla powiatu radziejowskiego”, 14 – LGD „Vistula-Terra Culmensis – rozwój przez tradycję”, 15 – LGD „Zakołe Dolnej Wisły”, 16 – LGD „Sąsiedzi wokół Szlaku Piastowskiego”, 17 – LGD „Ziemia Gotyku”, 18 – LGD Gminy Dobrzyńskie (Region Południowy), 19 – LGD „Partnerstwo dla Krajny i Pałuk”, 20 – LGD „Podgrodzie Toruńskie”.

3 – Wioski Tematyczne (1–14): 1. Adamkowo – Ptasia Wioska, 2. Gzin – Wioska Rytuałów, 3. Jabłonka – Wioska Jabłoni, 4. Jania Góra – Wioska Chlebowa, 5. Krzywogoniec – Wioska Grzybowa, 6. Macikowo – Wieś Maciejowej Duszy, 7. Nowy Sumin – Borowiacka Wioska, 8. Piła-Młyn – Wioska Górnicza, 9. Podzamek Golubski – Wioska Orzechowa, 10. Węgiersk – Wioska Owocowa, 11. Wielki Mędromierz – Wioska Miodowa, 12. Wylatowo – Kosmici na wsi, 13. Wysoka – Wioska Cisowa, 14. Żalno – Wioska Kwiatowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie różnych źródeł.

Research area municipalities (1–13), 2. Local Action Groups (1–20), 3. Theme Villages (1–14)

Source: own elaboration based on different sources.

Główne cechy charakteryzujące 13 gmin przedstawia tabela 2. Obok podstawowych danych ważna jest funkcja wiodąca otoczenia, gdyż umożliwia ona odpowiedź na pytanie: czy dana gmina reaguje na wpływy zewnętrzne i czy ma to istotny wpływ na czynniki jej rozwoju (wg teorii wzajemnego oddziaływania – Isard 1965; Chojnicki 1966; Parysek 1976). Przykładem może być gmina Raciążek w sąsiedztwie Ciechocinka (funkcja uzdrowska) lub gmina Białe Błota w sąsiedztwie Bydgoszczy (proces semiurbanizacji).

Tabela 2. Podstawowe cechy analizowanych gmin województwa kujawsko-pomorskiego

Lp.	Gmina ¹	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności	Lokalizacja wg regionalizacji fizycznogeograficznej ²	Struktura funkcjonalna ³	Funkcja wiodąca otoczenia ⁴
1.	Barcin (m-w.)	121	14 920	315.54	U/R/P	Przemysł
2.	Białe Błota (w.)	123	19 608	315.35	P/U	Usługi
3.	Chełmno (w.)	113	5 760	314.8/314.83	R	Usługi
4.	Choceń (w.)	100	8 007	315.57	R	Rolnictwo
5.	Golub-Dobrzyń (w.)	198	8 541	315.11/315.13/14	R	Agroturystyka
6.	Koronowo (m-w.)	412	24 179	314.69/314.72	R/U	Rekreacja
7.	Kruszwica (m-w.)	262	19 718	315.54	R/U/P	Rolnictwo
8.	Raciążek (w.)	33	3 151	315.35/315.55	R	Uzdrowsko
9.	Skępe (m-w.)	179	7 657	315.14	R/U	Turystyka
10.	Tuchola (m-w.)	240	20 454	314.69/314.71	U/R	Park Narodowy
11.	Warlubie (w.)	201	6 548	314.71	R/U	Komunikacja
12.	Zbiczno (w.)	134	4 777	315.12	R	Rekreacja
13.	Zławieś Wielka (w.)	178	13 310	315.35	R	Usługi

¹Gminy: miejsko-wiejskie (m-w.); wiejskie (w.).

²Jednostki regionalizacji fizycznogeograficznej wg J. Kondrackiego (2002): 314.69 – Pojezierze Krajeńskie, 314.71 – Bory Tucholskie, 314.72 – Dolina Brdy, 314.8 – Dolina Dolnej Wisły, 314.83 – Dolina Fordońska, 315.11 – Pojezierze Chełmińskie, 315.12 – Pojezierze Brodnickie, 315.13 – Dolina Drwęcy, 315.14 – Pojezierze Dobrzyńskie, 315.35 – Kotlina Toruńska, 315.54 – Pojezierze Gnieźnieńskie, 315.55 – Równina Inowrocławska, 315.57 – Pojezierze Kujawskie.

³Udział procentowy w strukturze zatrudnienia (R – rolnictwo, P – przemysł, U – usługi, na podstawie: BDL 2004, PSR 2010, Rudnicki i Kluba (2014) oraz *Rynek pracy w województwie kujawsko-pomorskim...* (2016).

⁴Wiodąca funkcja otoczenia na podstawie: *Statystyczne Vademecum Samorządowca* (2016) i badań lokalnych.

Przedmiotem analizy rozwoju lokalnego w wybranych 13 gminach województwa kujawsko-pomorskiego są dwa podstawowe dokumenty planistyczne: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (zwany w dalszej części artykułu studium) i strategia rozwoju (czyli strategia). Na ich podstawie autor dokonał oceny zasobów, walorów i czynników rozwoju w lokalnej polityce samorządowej obszarów wiejskich i miejsko-wiejskich.

Na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego podejmowanych jest wiele inicjatyw pozasamorządowych (nie wynikających z działalności administracyjnej gmin), jak np. stowarzyszenia – Lokalne Grupy Działania (LGD) oraz Wioski Tematyczne (ryc. 1). Wszystkie stowarzyszenia LGD obejmują kilka gmin lub nawet obszar całego powiatu, jak np. LGD „Bory Tucholskie” lub LGD „Czarnoziem na Soli”. W artykule zwrócono uwagę na ich działalność przy współpracy z daną gminą i wykorzystania jej zasobów dla użyteczności lub unikatowości rozwoju lokalnego, o czym informują studium lub strategia.

Stowarzyszenia LGD odgrywają znaczącą rolę w rozwoju lokalnym województwa kujawsko-pomorskiego, o czym świadczy fakt, że w 2008 r. środki finansowe z EFROW przeznaczone na odnowę i rozwój wsi wyniosły 32 244,7 tys. zł, a na funkcjonowanie LGD w zakresie nabywania umiejętności i aktywizację 3 390,6 tys. zł (*Powiaty i gminy...* 2010, s. 32). Ciekawe są też inicjatywy Wiosek Tematycznych, świadczące o zaangażowaniu społeczności lokalnych w rozwój poszczególnych wsi. Ich zasięg jest dość skromny (praktycznie obejmują 14 wsi zlokalizowanych głównie w powiecie golubsko-dobrzyńskim i tucholskim), ale podejmowane działania uwzględniające możliwości lokalne w zakresie wykorzystania zasobów naturalnych (np. rolniczych, leśnych, agroturystycznych) są dobrym przykładem do pobudzenia wielu dalszych inicjatyw we wsiach regionu kujawsko-pomorskiego.

Ocena źródeł o zasobach, walorach i czynnikach rozwoju

Jak wcześniej podano, podstawowymi materiałami źródłowymi do oceny zasobów walorów i czynników rozwoju w poszczególnych gminach były przede wszystkim dwa dokumenty planistyczne (studium oraz strategia), wynikające z Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27.III. 2003 r. (Dz. U. nr 80, poz. 717 z 2003 r.).

Wymienione dokumenty były opracowywane w gminach w różnym czasie i przez różne zespoły projektowe przy aktywnej współpracy samorządu i jednostek produkcyjno-usługowych znajdujących się na terenie gminy.

Tabela 3. Wykaz aktualnych zasobów planistycznych w analizowanych gminach województwa kujawsko-pomorskiego (wg okresu ich powstania oraz czasu realizacji)

Lp.	Gmina	Studium uwarunkowań i kierunków...	Strategia rozwoju	Inne dokumenty planistyczne
1.	Barcin	2015	2008/9 (2009–2020)	2012–15, Strategie branżowe
2.	Białe Błota	2008	2012 (2013–2025)	2012–15, Strategie branżowe
3.	Chełmno	2008	2011 (2013–2020)	2009–13, Strategie branżowe
4.	Choceń	2010	2003/4 (2003–2018)	2009, Oprac. ekofizjograficzne
5.	Golub-Dobrzyń	2013	2015 (2016–2022)	2004, Plan gosp. odpadami i inne
6.	Koronowo	2008/9	2015 (2016–2025)	2004, Plan gosp. odpadami i inne
7.	Kruszwica	2009	2006 (2007–2017)	2012–15, Strategie branżowe
8.	Raciążek	2004	2015 (2014–2021)	2013, Program ochrony środ. i inne
9.	Skępe	2009/10	2007/8 (2007–2013)	2012–15, Strategie branżowe
10.	Tuchola	2006	2016 (2020+)	2012, Strategia rozwoju oświaty
11.	Warlubie	2004	2013 (2020+)	2012–15, Strategie branżowe
12.	Zbiczno	2015	2015 (2016–2020)	2013–15, Strategie branżowe
13.	Zławieś Wielka	2011	2008 (2008–2016)	2007, Strategia rozwiązywania problemów społecznych (2007–2016) i inne

Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji opracowań z poszczególnych gmin (stan na IV.2016).

Studium (zwłaszcza z lat wcześniejszych, np. sprzed 2010 r.) podlega aktualizacji. Część gmin (np. Barcin, Golub-Dobrzyń, Zbiczno, Zławieś Wielka) ma opracowane już nowe studium, pozostałe stopniowo aktualizują. Wszystkie analizowane gminy mają strategię,

choć obejmują one dość zróżnicowaną cezurę czasową, ale najczęściej dotyczą lat 2013/14–2020. Pięć analizowanych gmin (Białe Błota, Golub-Dobrzyń, Koronowo, Tuchola i Warlubie) ma strategie rozwoju lokalnego do 2021–2025 lub 2020+.

Każda z badanych gmin, zgodnie z wytycznymi samorządowych władz nadrzędnych, opracowuje różne plany, projekty i strategie branżowe, które uściślają problemy zawarte zarówno w studium, jak i strategii. Ponieważ opracowania te dotyczą różnych zagadnień i różnych okresów, nie były one przedmiotem szerszej analizy. Na podstawie studium autor miał wgląd do uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego oraz kierunków rozwoju przestrzennego gminy. Z kolei strategia umożliwiła poznanie diagnozy stanu przyrodniczo-kulturowego i społeczno-gospodarczego gminy wraz z analizą celów strategicznych i metod ich realizacji. Silną stroną każdej strategii jest analiza SWOT, czyli mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia w dalszym rozwoju gminy. Na jej podstawie dokonuje się określenia misji i wizji gminy oraz przedstawia główne cele strategiczne (wyższego i niższego rzędu) oraz cele operacyjne, które składają się z konkretnych zadań i projektów realizacyjnych.

Analiza i ocena czynników rozwoju lokalnego badanego obszaru

Przedmiotem szczegółowej analizy i oceny rozwoju lokalnego są czynniki tego rozwoju, zgodnie z propozycją przedstawioną w tabeli 1. Analiza posiadanych **czynników przyrodniczych** jest przedstawiana w poszczególnych gminach dość ogólnie (często bez dostatecznej dokumentacji geologicznej, geomorfologicznej lub hydrograficznej, a nawet bez powołania się na nie). Jest to na ogół opis surowców mineralnych, czynników klimatycznych, ogólnych warunków geomorfologicznych, hydrologicznych i glebowych oraz szaty roślinnej i świata zwierzęcego. W większości studiów i strategii brak jest oceny posiadanych zasobów środowiska przyrodniczego dla potrzeb społeczeństwa i gospodarki (np. predyspozycji bioklimatycznych w sąsiedztwie uzdrowiska Ciechocinek, tak ważnych dla gminy Raciążek, pogłębionej oceny walorów turystyczno-rekreacyjnych w gminach posiadających szczególne predyspozycje dla tych kierunków rozwoju lokalnego (np. Chełmno, Golub-Dobrzyń). W wielu opracowaniach pomija się urodę krajobrazu przyrodniczego i kulturowego, a zwłaszcza piękno szeroko otwartych panoram krajobrazowych, jak np. w gminie Chełmno (z widokiem na Wisłę), Golub-Dobrzyń (z otoczeniem meandrującej rzeki i doliny Drwęcy) lub w gminie Raciążek (z panoramą rzeki Wisły, Niziny Ciechocińskiej i samego Ciechocinka). Na zbyt małe wykorzystanie atrakcji środowiska przyrodniczego zwraca uwagę np. gmina Białe Błota, w analizie SWOT (*Strategia rozwoju gminy Białe Błota 2013–2025*, 2012, s. 28). W opracowaniach planistycznych należy natomiast bardzo pozytywnie ocenić analizę ochrony środowiska przyrodniczego i krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, zwłaszcza w gminach, gdzie znajdują się parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody lub objęte są ochroną „Natura 2000”. Wzorowym dokumentem z tego zakresu jest opracowane przez zespół autorski AWJ Wojciech Jaworski z Bydgoszczy *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Koronowo* (2008/2009). W części opracowywanych strategii podnoszony jest problem identyfikacji zagrożeń i nieprawidłowości w gospodarowaniu zasobami przyrody. Dobrym przykładem z tego zakresu jest też *Strategia rozwoju gminy Choceń w latach 2003–2018* (2003/2004) opracowana przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe (s. 9–12).

Stosunkowo dobrze w większości dokumentów planistycznych opracowany jest **stan dziedzictwa kulturowego** i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, poparty rzeczową dokumentacją zabytków nieruchomych (architektury i budownictwa) oraz zabytków archeologicznych, jak np. w studium gmin: Chocień (2010, s. 35–50) i Zbiczno (2015, s. 49–68), zgodnie z zasadami ochrony zabytków. Jednocześnie w dokumentach tych zwraca się uwagę na możliwości dalszego i jeszcze pełniejszego wykorzystania walorów kulturowych (architektoniczno-urbanistycznych, archeologicznych, etnograficznych i dóbr współczesnych kultury) w dalszym rozwoju lokalnym. Ten fakt jest często podnoszony w analizach SWOT (por. strategię rozwoju dla gmin: Kruszwica opracowaną na lata 2007–2017 (2006, s. 61–65), Zławieś Wielka (2008, s. 93) oraz miasta i gminy Skępe (2007/2008, s. 65–68).

W omawianych opracowaniach wielokierunkowo analizowane i oceniane są **czynniki demograficzno-społeczne**, z uwzględnieniem takich elementów, jak: struktura demograficzna (ruch naturalny i migracyjny, struktura płci i wieku, wykształcenie), struktura ekonomiczna ludności (kapitał ludzki, aktywność zawodowa, bezrobocie). W analizach strategicznych uwzględnia się również warunki życia, w tym zwłaszcza lokalny rynek pracy. Na przykład w gminie Białe Błota, zlokalizowanej w strefie podmiejskiej Bydgoszczy, mimo tak korzystnego położenia aż 43,6% respondentów lokalny rynek pracy oceniło jako „bardzo zły” lub „zły” (por. *Strategia rozwoju gminy Białe Błota...* 2012, s. 10–11). Grupą zawodową najgorzej oceniającą rynek pracy byli przedsiębiorcy (47% opinii negatywnych). W większości strategii podkreśla się znaczenie aktywizacji społecznej mieszkańców gminy poprzez podnoszenie kwalifikacji zawodowej pracowników, poprawę jakości kształcenia, przywrócenie znaczenia szkolnictwa zawodowego, wsparcie przedsiębiorczości lokalnej, rozwój zawodów tradycyjnych i nowych np. związanych z odnawialnymi źródłami energii (por. np.: strategię rozwoju gmin: Warlubie (2013, s. 45–46), Chocień (2003/2004, s. 12–20).

Czynniki ekonomiczne w rozwoju lokalnym poszczególnych gmin obejmują przede wszystkim działalność gospodarczą, w tym: wielkość i strukturę przedsiębiorczości, infrastrukturę komunikacyjną, gospodarkę komunalną, a także sytuację finansową. Stanowią one też zasadniczą część czynników wchodzących w zakres analizy SWOT, zarówno w zakresie mocnych, jak i słabych stron oraz szans i zagrożeń. Zasoby ekonomiczne, zwane też potencjałem gospodarczym, to przede wszystkim podmioty gospodarcze (głównie małe i średnie przedsiębiorstwa, agencje rozwoju gospodarczego, izby handlowo-przemysłowe), infrastruktura techniczna, struktura finansowa (banki, kasy, towarzystwa inwestycyjne, fundacje rozwoju, fundusze wspierania gospodarki, towarzystwa asekuracyjne itp.). Na przykład w gminie Golub-Dobrzyń w 2013 r. funkcjonowało 595 podmiotów gospodarczych, w tym 584 firmy działały w sektorze prywatnym. Poziom przedsiębiorczości w gminie, czyli liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców wynosił 70 (w 2004 r. 55). W okresie 10 lat (2003–2013) liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 33,7%. Do głównych obszarów działalności gospodarczej zalicza się w tej gminie: handel i usługi – 22,5% wszystkich podmiotów, budownictwo 16,5%, rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo 11,8%, transport oraz przetwórstwo przemysłowe 8,9% (*Strategia rozwoju gminy Golub-Dobrzyń...* 2015, s. 82–83). W porównaniu z 2004 r. w tej gminie nastąpił spadek liczby podmiotów w branży przemysłowej oraz w handlu i usługach, natomiast wzrost w budownictwie o 7,3%.

Potencjał ekonomiczny, przemysłowo-górniczno-rolniczy (w latach 80. XX w.) gminy Barcin w 2008 r. liczył 978 podmiotów gospodarki narodowej, zarejestrowanych w rejestrze REGON, w tym 97,5% stanowił sektor prywatny. Działalność handlową prowadziło 34%

podmiotów, obsługą nieruchomości i firm zajmowało się 17%, transportem, gospodarką i łącznością 13,7%, budownictwem 11% oraz przemysłem 9,2% (*Strategia miasta i gminy Barcin...* 2009, s. 36–40). W gminie dominują następujące branże przemysłowe: wydobywczo-przetwórcza (z Lafarge Polska SA Cementownia Kujawy w Bielawach), produkcja elementów budowlanych, rolno-spożywcza, drzewna (meblarska) i branża odzieżowa.

Ważną rolę w każdej analizowanej gminie odgrywa komunikacja, w tym przede wszystkim transport drogowy i kolejowy. Nie wszystkie diagnozy są trafne. Przykładem może być *Strategia rozwoju gminy Zławieś Wielka* (2008, s. 79), w której jeszcze w 2008 r. przewidywano budowę na jej terenie autostrady A-1 (do 2010 r.), podczas gdy projekt realizacyjny już kilka lat wcześniej przedstawiał przebieg znacznie omijający tę gminę. Autostrada A-1 przebiega m.in. przez gminę Warlubie. W strategii tej gminy, opracowanej w 2013 r., kiedy przez jej teren już przebiegała autostrada, brak jest informacji na temat firm lub przedsiębiorstw zajmujących się informacją lub komunikacją (por. s. 33). Natomiast w analizie SWOT jej autorzy dostrzegają autostradę, uznając ją za mocną stronę gminy, jako możliwość inwestycji przy węźle autostrady A-1 (por. s. 41) oraz szansę wzrostu atrakcyjności gminy w następstwie realizacji inwestycji sieciowych infrastruktury technicznej (s. 42). Słuszny jest zatem 1 cel strategiczny tej gminy określony (do roku 2020+) jako: Nowoczesna infrastruktura i przestrzeń dla rozwoju gospodarczego (*Strategia Rozwoju gminy Warlubie...* 2013, s. 62).

Województwo kujawsko-pomorskie posiada korzystne warunki przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne dla rozwoju rolnictwa. We wszystkich 13 analizowanych gminach rolnictwu poświęca się wiele uwagi. O ile w studiach akcentuje się przede wszystkim kierunki zagospodarowania rolniczej przestrzeni produkcyjnej w formie dość ogólnej, to w strategiach znacznie więcej miejsca zajmuje użytkowanie ziemi, kierunki produkcji roślinnej i zwierzęcej, ludność rolnicza, itp. (np. w gminach Barcin, Białe Błota, Chełmno, Golub-Dobrzyń, Choceń, Zławieś Wielka).

W *Strategii Rozwoju gminy Chełmno* (2006, s. 50) podkreśla się na przykład „rentę położenia” w Dolinie Wisły, która predysponuje do rozwoju takich kierunków, jak warzywnictwo i sadownictwo. W literaturze geograficznej są one od lat uznawane jako wiodące dla tego obszaru (Falkowski 1992; Falkowski i Jezierska 1996). Z kolei w strategii gminy Golub-Dobrzyń wśród problemów wiążących się ze sferą rolnictwa wskazano:

- braki w zakresie integracji środowiska rolniczego i zorganizowanych form gospodarowania (brak grup producenckich mających większy wpływ na warunki zbytu produktów rolnych),
- bardzo niski poziom konkurencyjności i dochodowości części gospodarstw rolnych,
- braki w zakresie podstawowej infrastruktury ochrony środowiska (w szczególności pozostającej w dyspozycji gospodarstw),
- trudności w pozyskiwaniu funduszy na rozwój gospodarstw rolnych (*Plan rozwoju lokalnego gminy Golub-Dobrzyń...* 2006, s. 17).

W gminie Zbiczno już w celu strategicznym 1 (*Strategia rozwoju lokalnego...*, 2015, s. 17) podkreśla się potrzebę dostosowania produkcji rolniczej, rybackiej oraz przetwórstwa do funkcjonowania w standardach międzynarodowych oraz propagowanie ekologicznych upraw rolnych z możliwością wystawiania płodów rolnych na imprezach okolicznościowych (w czym właśnie ta gmina ma od lat znaczne osiągnięcia – przyp. J.F.).

Infrastruktura komunalna to przede wszystkim gospodarka wodno-kanalizacyjna, gazownictwo, energetyka, gospodarka odpadami. W większości opracowanych planów ana-

liza obecnego stanu infrastruktury jest krytyczna. Znajduje się ona na niskim lub bardzo niskim poziomie, zwłaszcza w odniesieniu do sieci kanalizacyjnej, gazowniczej oraz gospodarki odpadami.

Istotnym elementem funkcjonowania gmin jest ich budżet. Na przykład w gminie Kruszwica dochody budżetu w 2007 r. wynosiły 37,7 mln zł, w tym dotacje i subwencje 19,4 mln zł, tj. 51,5%. Poziom zadłużenia gminy w analizowanym roku wynosił 7,7 mln, czyli 20,4% (*Strategia rozwoju gminy Kruszwica...* 2006, s. 82). W gminie Raciążek budżet w 2013 r. wynosił 10,9 mln zł, w tym dochody własne 3,2 mln zł (29,4%) a subwencja ogólna 4,2 mln zł (38,5%). Wydatki budżetowe w gminie wynosiły 10,5 mln zł, w tym na oświatę i wychowanie 31,5%, pomoc społeczną 20,1%, administrację publiczną 14,4% i rolnictwo oraz łowiectwo 11,1% (*Strategia rozwoju gminy Raciążek...* 2015). W gminie Warlubie w 2011 r. zanotowano dochody na poziomie 18,9 mln zł, natomiast wydatki były w kwocie 22,2 mln zł. W ramach dochodów ogółem dochody własne stanowiły 6,4 mln, tj. zaledwie 33,9% i pochodziły głównie z różnych rozliczeń (brak wyszczególnienia) – 46,5%, oraz od osób prawnych i od osób fizycznych 20,1%. W strukturze wydatków najwyższy udział procentowy zajęła oświata i wychowanie 30,3% oraz pomoc społeczna 17,3%, co wynika głównie z nałożonych zadań dla samorządów lokalnych (*Strategia Rozwoju gminy Warlubie...* 2013).

Czynniki technologiczne, czyli głównie technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT), stanowiące ważny czynnik rozwojowy każdego regionu kraju, na poziomie gminy są stosunkowo rzadko poruszane i głównie dotyczą społeczeństwa informacyjnego i infrastruktury teleinformatycznej. Nieco szerzej ten aspekt rozwoju lokalnego został przedstawiony w dokumencie strategicznym dla gminy Golub-Dobrzyń, chociaż tutaj również brakuje konkretnych zadań i projektów realizacyjnych, zwłaszcza w odniesieniu do obszarów wiejskich i rolnictwa. W strategii tej gminy pozostaje ogólnikowe stwierdzenie, że dostęp do internetu posiada 96% firm zatrudniających powyżej 9 osób, natomiast wśród gospodarstw domowych odsetek ten wynosi ponad 60%. Jednocześnie jest informacja, że „mieszkańcy miejscowości z terenu gminy Golub-Dobrzyń, objęci problemem wykluczenia cyfrowego już teraz są w gorszej sytuacji niż pozostali internauci. Nie korzystają na przykład z możliwości szukania pracy przez internet. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu nie powinno być wyłącznie działaniem ukierunkowanym na dostarczanie technologii, ale przede wszystkim sposobem na zapobieganie wykluczeniu społecznemu i zwiększeniu spójności społecznej” (s. 34). Projektem „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w gminie Golub-Dobrzyń” objęto 40 gospodarstw domowych (*Strategia rozwoju gminy Golub-Dobrzyń...* 2015, s. 34–35).

Część analizowanych gmin w swoich opracowaniach planistycznych albo nie podejmuje tego tematu albo ogranicza się do stwierdzeń bardzo ogólnych. Pozytywnym przykładem natomiast jest gmina Zbiczno, która w swojej strategii na lata 2016–2020 (s. 17) przyjęła jako cel strategiczny nr 1: Wspieranie innowacyjnych technologii.

Dokumentacja planistyczna jest w pewnym sensie zasobem wiedzy i ważnym elementem dla aktualnego i przyszłego rozwoju poszczególnych gmin. Należą do niej takie opracowania, jak właśnie studium i strategia, programy: ochrony środowiska, kreowania nowych miejsc pracy, gospodarki odpadami itp. W tych opracowaniach znaczące miejsce zajmuje diagnoza stanu (czyli uwarunkowania rozwoju gminy) oraz kierunki rozwoju przestrzennego (w studium) i społeczno-gospodarczego (w strategii). Większość opracowań planistycznych dla badanych 13 gmin stanowią opracowania merytorycznie wysoce kom-

petentne. Zawierają one przede wszystkim założenia strategiczne na dalsze lata rozwoju ujęte w formie celów, projektów i zadań strategicznych, w większości połączonych z odpowiednim programem finansowym, rozłożeniem zadań w czasie oraz koniecznym monitoringiem. Są one efektem pogłębionych analiz, przy aktywnej współpracy z samorządem lokalnym i instytucjami, organizacjami, przedsiębiorstwami działającymi w danej gminie. Krytycznie należy odnieść się do stosowanej metodologii, która jest bardzo zróżnicowana i rzadko dostosowana do możliwości oraz potrzeb konkretnych gmin, o czym wspomniano wcześniej. Problem ten jest podnoszony także w znacznie szerszym opracowaniu Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie, a dotyczącym stanu zaawansowania planowania przestrzennego w gminach (Śleszyński i in. 2007, s. 171–177).

W strategii podmiejskiej gminy Białe Błota jako priorytetowy obszar działań strategicznych nr 1 przyjęto Rozwój nowoczesnej gospodarki, a w niej: 1.1. Kreowanie warunków przedsiębiorczości i upowszechniania innowacji; 1.2. Wzmacnianie konkurencyjności regionalnej gospodarki rolnej i 1.3. Promocja rozwoju turystyki (*Strategia rozwoju gminy Białe Błota 2013–2025*, 2012, s. 64). W gminie Raciążek, która sąsiaduje z miastem Ciechocinek, praktycznie brak jest informacji o współpracy z tym miastem, chociaż w misji napisano, że zgodnie z założeniami dla powiatu aleksandrowskiego powinno preferować się nowoczesne rolnictwo, wysoką aktywność turystyczną, edukacyjną i gospodarczą. Brak szerszych i konkretnych odniesień do współpracy z Ciechocinkiem w zakresie jego funkcji uzdrowiskowej i turystycznej jest ujemną stroną zarówno studium, jak i strategii tej gminy. Z kolei w strategii gminy Zbiczno opracowanej na lata 2016–2020 przyjęto za cel strategiczny nr 1 – Wzmocnienie potencjału gospodarczego przez programy operacyjne: 1.1. stworzenie stref aktywności gospodarczej poprzez kompleksowe przygotowanie terenów pod inwestycje; 1.2. Dostosowanie produkcji rolniczej, rybackiej oraz przetwórstwa do funkcjonowania w standardach międzynarodowych; 1.3. Wsparcie dla rozwoju istniejących przedsiębiorstw. Cel strategiczny 2. to: Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej. Gmina, która odgrywa od lat istotną rolę w rozwoju turystyczno-rekreacyjnym województwa kujawsko-pomorskiego program strategiczny z tego zakresu lokalizuje dopiero na 4 miejscu (?) jako cel 4.1. Wzmacnianie walorów turystyczno-wypoczynkowych, ze szczególnym zaakcentowaniem zagospodarowania plaż gminnych oraz promocją i rozwojem agroturystyki (por. *Strategia rozwoju gminy Zbiczno 2016–2020*, 2015, s. 17–23).

Ciekawym aspektem planistycznym i realizacyjnym są syntetyczne ujęcia misji i wizji rozwojowych w badanych gminach. Część tych misji jest ujęta w sposób konkretny, rzeczowy i jednozadaniowy, np. misją gminy Barcin jest: „poprawa konkurencyjności gminy oraz standardów życia mieszkańców poprzez zrównoważony rozwój oparty na optymalnym wykorzystaniu zasobów lokalnych” (*Strategia zrównoważonego rozwoju 2008/2008...* s. 87). Dla gminy wiejskiej Chełmno ważną misją jest: „zrównoważony rozwój gminy poprzez modernizację wsi, aktywizację i wzrost przedsiębiorczości mieszkańców, zapewniający tworzenie dobrych miejsc pracy i dobrych warunków życia” (*Strategia rozwoju gminy Chełmno...* 2006). Gmina Koronowo przedstawia jako swoją misję: „zrównoważony rozwój rolnictwa, turystyki i usług, rosnącą szansą realizowania życiowych celów mieszkańców, tworzących zintegrowaną społeczność, żyjącą w czystym środowisku” (*Strategia rozwoju miasta i gminy...* 2000, s. 11). Tuchola preferuje natomiast: „podniesienie standardu życia mieszkańców miasta i gminy Tuchola, przy zachowaniu równowagi pomiędzy aktywnością gospodarczą a ochroną środowiska przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego” (*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania...* 2004–2006, s. 121.) Część gmin

rozwija swoją misję w formie wielozadaniowej, jak np. gmina Białe Błota, która tak formułuje główne cele swojej misji: „jesteśmy atrakcyjną, harmonijnie rozwijającą się gminą, graniczącą z miastem Bydgoszcz. Naszą misją jest zapewnienie wszystkim mieszkańcom dogodnych warunków rozwoju, pracy i wypoczynku przez:

- dbałość i ład przestrzenny, społeczny i środowisko naturalne,
- wysoki poziom oferty oświatowej,
- atrakcyjną ofertę spędzenia wolnego czasu,
- stworzenie warunków do lokowania się nowych mieszkańców i inwestorów” (*Strategia rozwoju gminy Białe Błota...* 2012, s. 37).

W podobnej formie opisano wizję rozwoju gminy Zbiczno: „przyjazna dla rozwoju przedsiębiorczości, atrakcyjna turystycznie, dbająca o środowisko naturalne. Gmina, w której warto odpoczywać, mieszkać i inwestować” (*Strategia rozwoju lokalnego gminy Zbiczno...* 2015, s. 86).

Niezwykle ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego są **czynniki (struktury) organizacyjno-samorządowe**, zwłaszcza zarząd gminy, którego zadaniem jest nie tylko dbanie o wszechstronny rozwój, zabieganie o pozyskiwanie funduszy na ten rozwój z różnych źródeł, ale także czuwanie nad prawidłową realizacją zadań i planów. Analiza dokumentacji planistycznej dla badanych gmin wskazuje na wysokie i aktywne zaangażowanie władz samorządowych z burmistrzem lub wójtem na czele, na każdym etapie ich tworzenia. Przegląd dokumentacji planistycznej oraz realizacji podejmowanych projektów i zadań wskazuje, że władze lokalne mimo różnych trudności, w większości z pełnym zaangażowaniem realizują nałożone na nie zadania administracyjne, organizacyjne oraz finansowe, zgodnie z założeniami Ustawy o samorządzie terytorialnym, art. 2. Ustawy z dn. 8 marca 1990 r. (Dz. U. 1990. Nr 16, poz. 95) i późniejszymi zmianami.

Istotną rolę w rozwoju lokalnym odgrywają różne organizacje działające na terenie gminy jak np. Lokalne Grupy Działania, Wioski tematyczne itp. Lokalne Grupy Działania są rozmieszczone dość równomiernie w województwie kujawsko-pomorskim, ale najmniej jest ich na Pojezierzu Dobrzyńskim i zupełny brak w powiecie grudziądzkim. Głównymi zadaniami, na których koncentrują się LGD to modernizacja i innowacja wsi. Z kolei Wioski Tematyczne zlokalizowane są głównie w dwóch powiatach: tucholskim i golubsko-dobrzyńskim. W Borach Tucholskich pewnym ułatwieniem aktywizacji społeczności wiejskiej jest preferowanie tematyki związanej z obecnością różnorodności owoców leśnych jak grzyby, jagody oraz produkcji sadowniczej (jabłonie, śliwy) i pszczelarskiej (miody). Z kolei w powiecie golubsko-dobrzyńskim źródłem aktywizacji jest tematyka rolniczo-sadownicza (np. we wsi Podzamek Golubski, gdzie przedstawia się wyroby z orzechów; por. ryc. 1). Pozytywne wyniki promocji poszczególnych wsi tematycznych oraz uzyskiwane konkretne efekty stowarzyszeń LGD niewątpliwie przy dalszej współpracy z władzami samorządowymi gmin mogą stać się wzorem dla innych inicjatyw w tym zakresie w skali całego regionu.

Mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia w rozwoju lokalnym

Podstawą oceny szans i zagrożeń w rozwoju lokalnym było przeanalizowanie wyników badań metodą SWOT, MAPS (Metoda Aktywnego Planowania Strategii) lub Matrycą Eisenhowera (uporządkowanie zadań z podziałem na ważne i pilne) w poszczególnych strategiach rozwoju 13 gmin województwa kujawsko-pomorskiego, a zwłaszcza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń, w sferze geograficzno-przyrodniczej, społeczno-kulturowej, gospodarczej i infrastrukturalnej i przestrzennej (Gilowska 1998). Do najczęściej eksponowanych **mocnych stron** zalicza się m.in.:

- korzystne położenie geograficzne (komunikacyjne), zasoby naturalne i walory przyrodniczo-krajobrazowe (gminy: Barcin, Białe Błota, Chełmno, Chocień, Golub-Dobrzyń, Koronowo, Kruszwica, Raciążek, Skępe, Tuchola, Warlubie, Zbiczno, Zławieś Wielka),
- dużą lesistość obszaru gminy (Białe Błota, Tuchola, Zbiczno, Zławieś Wielka),
- położenie w granicach Zespołu Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego, Parku Narodowego Bory Tucholskie, Pojezierza Brodnickiego oraz w gminach chroniących naturalny krajobraz (Chełmno, Tuchola, Zbiczno),
- walory historyczne i zabytkowe (Golub-Dobrzyń, Koronowo, Kruszwica, Raciążek, Skępe, Zławieś Wielka),
- dobrze rozwiniętą bazę i kadrę edukacyjną (Barcin, Tuchola, Warlubie, Zławieś Wielka),
- powstanie podstrefy Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (Barcin, Łysomice),
- dobrze rozwinięty przemysł, np. spożywczy (Barcin, Chocień, Kruszwica, Warlubie),
- dobrze rozwinięte rolnictwo i możliwości rolnictwa ekologicznego (Chełmno, Kruszwica, Zbiczno, Zławieś Wielka),
- możliwości rozwoju turystyki, agroturystyki, rekreacji i sportu (Golub-Dobrzyń, Koronowo, Kruszwica, Warlubie, Zbiczno, Zławieś Wielka),
- możliwości inwestycji przy węźle autostrady A1 (Warlubie),
- dobrze rozwiniętą infrastrukturę techniczną i społeczną (Koronowo, Kruszwica),
- wdrażany program budowy przydomowych oczyszczalni ścieków (Chełmno),
- rozwiązana gospodarkę odpadami stałymi (Chocień, Golub-Dobrzyń),
- dobrą oświatę i dużą aktywność kulturalną (Koronowo),
- rozwiniętą sieć placówek ochrony zdrowia (Barcin),
- potencjał terenów pod budownictwo mieszkalne (Chełmno),
- uporządkowaną przestrzeń gminy (Białe Błota, Kruszwica),
- bogatą ofertę spędzania wolnego czasu i organizowane imprezy (Białe Błota, Chełmno),
- istnienie Lokalnych Grup Działania (liderów), Wiosek Tematycznych itp. (Chocień, Koronowo, Golub-Dobrzyń, Tuchola, Zławieś Wielka),
- dobrą współpracę urzędów gminy z firmami i organizacjami pozarządowymi (Białe Błota, Kruszwica),
- doświadczenie w korzystaniu z funduszy UE (Kruszwica).

Wśród **słabych stron** rozwoju lokalnego wymienia się m.in.:

- zaniedbaną rzekę Noteć, niewystarczająco dobre warunki sanitarne wokół Zalewu Koronowskiego, Jeziora Gopła (Barcin, Koronowo, Kruszwica),
- zły stan systemu melioracyjnego na obszarach zalewowych (Barcin, Chełmno, Chocień, Zławieś Wielka),

- problem wysokiej emisji zanieczyszczeń powietrza (zadymienie, zapylenie), hałas drogowy (Białe Błota),
- brak bazy noclegowo-gastronomicznej – niewystarczająca baza turystyczna, niewystarczająca promocja walorów turystycznych (Chełmno, Choceń, Koronowo, Kruszwica, Zbiczno),
- miejscowy chaos urbanistyczny (Białe Błota),
- postępujący niż demograficzny i starzenie się społeczeństwa (Barcin, Golub-Dobrzyń, Kruszwica, Skępe, Zbiczno),
- niski poziom wykształcenia mieszkańców (Choceń),
- niską aktywność społeczną i przedsiębiorczość (Skępe, Warlubie, Zławieś Wielka),
- niekorzystne warunki dla rozwoju rolnictwa, małą opłacalność produkcji rolniczej (Skępe, Zławieś Wielka),
- niezadawalający stan techniczny dróg (Barcin, Białe Błota, Tuchola, Zbiczno),
- niski (lub niewystarczający) poziom skanalizowania (Chełmno, Golub-Dobrzyń, Kruszwica, Skępe, Zławieś Wielka),
- wysoki poziom bezrobocia i emigrację młodego pokolenia (Barcin, Chełmno, Choceń, Golub-Dobrzyń, Raciążek, Tuchola, Warlubie),
- niskie dochody z PIT, CIT i podatku rolnego (Chełmno, Golub-Dobrzyń, Skępe),
- brak inwestorów oraz ograniczoną ofertę inwestycyjną (Chełmno, Golub-Dobrzyń, Koronowo, Warlubie, Zbiczno),
- brak instytucji wspierających przedsiębiorczość (Chełmno, Koronowo, Skępe, Warlubie),
- brak rozpoznawalnej marki lokalnej (Warlubie).

Za główne **szanse** rozwoju w poszczególnych gminach uznaje się np.:

- aktywność w Związku Miast i Gmin Nadnoteckich (Barcin),
- sąsiedztwo z Bydgoszczą i Toruniem (Chełmno, Skępe, Zławieś Wielka),
- działania na rzecz poprawy stanu czystości środowiska (Zbiczno),
- możliwości rozwoju agroturystyki, turystyki wiejskiej i rekreacji (Chełmno, Raciążek, Skępe, Warlubie, Zbiczno),
- rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego (Choceń, Warlubie),
- ochronę lokalnego rynku producentów rolnych: gospodarstw specjalistycznych, grup producenckich, spółdzielczości (Choceń),
- rozbudowę drogi krajowej nr 15 i jej przekształcenie w drogę ekspresową (Golub-Dobrzyń),
- wykorzystanie potencjału dla rozwoju energetyki odnawialnej (Warlubie),
- wzrost poziomu wykształcenia (Zławieś Wielka),
- rozwój szerokopasmowego internetu (Chełmno, Zławieś Wielka),
- powstanie bydgosko-toruńskiego obszaru metropolitalnego (Zławieś Wielka),
- możliwość wykorzystania funduszy UE na rozwój sfery społecznej, ochrony środowiska (Chełmno, Golub-Dobrzyń, Koronowo, Kruszwica, Skępe, Warlubie),
- działalność LGD – „Vistula – Terra Culmensis – Rozwój przez tradycje” (Chełmno),

Do najpoważniejszych **zagrożeń** w rozwoju strategicznym analizowanych gmin należą m.in.:

- zanieczyszczenie i dewastacja środowiska, np. dorzecza Wisły, Drwęcy (Barcin, Białe Błota, Choceń, Golub-Dobrzyń, Zławieś Wielka),

- zahamowanie rozwoju w wyniku ograniczeń wynikających z ustanowienia obszarów chronionych (Zbiczno),
- niedostateczna infrastruktura sportowo-rekreacyjna (Barcin),
- odpływ mieszkańców i starzenie się społeczeństwa (Białe Błota, Warlubie, Zławieś Wielka),
- rozwój patologii społecznych (Chocień, Zławieś Wielka),
- całkowita likwidacja istniejącej sieci kolejowej (Golub-Dobrzyń),
- brak kanalizacji i gazyfikacji we wsiach lub konieczność modernizacji istniejącej infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej (Barcin, Zbiczno),
- ograniczone środki finansowe na realizację zwiększonych zadań samorządów (Białe Błota, Raciążek, Warlubie),
- wysokie koszty ubezpieczeń społecznych (Kruszwica),
- niska dochodowość pracy w rolnictwie (Skępe),
- dalsze pogarszanie się warunków bytowych mieszkańców (Chocień, Skępe, Zbiczno),
- brak inwestorów z zewnątrz (Skępe, Zbiczno),
- powiększająca się konkurencyjność podmiotów zewnętrznych, w tym także gmin (Golub-Dobrzyń, Koronowo, Skępe),
- brak decyzji i planów jednoznacznie przesądzających koncepcje rozwoju przestrzennego w zakresie modernizacji i rozbudowy układu drogowego i infrastruktury technicznej (Zławieś Wielka),
- brak stabilnej polityki państwa w sferze społeczno-gospodarczej i niekorzystne warunki do rozwoju działalności gospodarczej (zdecydowana większość gmin).

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie dostępnych najnowszych opracowań studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i strategii rozwoju, jak również strategii branżowych i innych dokumentów planistycznych dokonano oceny zasobów, walorów i czynników rozwoju lokalnego w wybranych 13 gminach (w tym 8 wiejskich i 5 miejsko-wiejskich). Efektem końcowym opracowania jest szczegółowa analiza i ocena mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń w dalszym rozwoju lokalnym tych gmin, zgodnie z metodą SWOT, MAPS lub Matrycą Eisenhowera. W oparciu o częstość występowania danej problematyki w poszczególnych gminach można określić, jakie są główne problemy rozwoju lokalnego w badanych gminach, a szerzej w województwie kujawsko-pomorskim.

Do **mocnych stron i szans** dalszego rozwoju lokalnego gmin należą m.in.:

- korzystne położenie geograficzno-komunikacyjne, walory i zasoby przyrodniczo-krajobrazowe,
- duża lesistość gminy,
- położenie w granicach parków narodowych i krajobrazowych,
- walory historyczno-zabytkowe,
- dobrze rozwinięta baza i kadra edukacyjna,
- istnienie specjalnej strefy ekonomicznej,
- dobrze rozwinięty przemysł, rolnictwo, transport,
- możliwości rozwoju turystyki, agroturystyki i rekreacji,
- rozbudowa i modernizacja gospodarki komunalnej,

- możliwości wykorzystania funduszy UE na rozwój sfery, społecznej, ochrony środowiska itp.

Wśród **słabych stron i zagrożeń** w lokalnym rozwoju strategicznym wymienia się m.in.:

- zaniedbania w gospodarce wodnej, zwłaszcza zły stan systemów melioracyjnych oraz niską jakość produkcyjną gleb,
- niewystarczającą bazę turystyczno-rekreacyjną,
- postępujący niż demograficzny i starzenie się społeczeństwa,
- niską aktywność społeczną i przedsiębiorczość,
- niezadawalający stan utrzymania dróg,
- niski lub niewystarczający poziom kanalizacji i sieci gazowniczej,
- wysoki poziom bezrobocia,
- niskie dochody własne,
- brak instytucji wspierających przedsiębiorczość,
- ograniczone środki finansowe na realizację zwiększonych zadań samorządów,
- brak stabilnej polityki państwa w sferze społeczno-gospodarczej i niekorzystne warunki do rozwoju działalności gospodarczej.

Ostatnia uwaga wydaje się szczególnie ważna dla okresu, w którym były podejmowane opracowania planistyczne z zakresu strategii rozwoju gmin, a więc głównie w latach 2011–2015. Krytyczne spojrzenie na rozwój lokalny z punktu widzenia trudności, jakie pokonują władze samorządowe, w dużym stopniu rozmiętało się z optymistycznym spojrzeniem władz centralnych uznających Polskę w tym okresie, za tzw. „zieloną wyspę” – stałego i dynamicznego rozwoju. Kolejny wniosek z przeprowadzonych analiz dotyczy bardzo zróżnicowanej struktury opracowań, nie zawsze oddających najbardziej istotne problemy danego obszaru (zarówno w zakresie identyfikacji czynników, jak i zasobów rozwoju lokalnego) i często dostosowujących ich zakres do pewnych planistycznych schematów. W konsekwencji można zauważyć przewagę danych faktograficznych w odniesieniu do najważniejszych funkcji pełnionych przez daną gminę, a zdecydowanie mniej analiz i ocen co do zamierzeń w zakresie koniecznych zmian w sferze użytkowania, inwestycji lub generalnie uporządkowania sytuacji prawno-przestrzennej danej gminy i objęcia planami miejscowymi (obowiązkowymi, jak i fakultatywnymi) wybranych terenów. Trzeci, niestety również mało optymistyczny wniosek odnosi się do faktu, że problemy słabych stron i zagrożeń, z jakimi borykają się gminy i ich obywatele obecnie, wcale nie odbiegają od wymienianych i analizowanych w polskiej literaturze geograficzno-ekonomicznej lat 80. i 90. ubiegłego wieku (Batorowicz i Suliborski 1983; Kacprzyński 1990; Leszczycki i Domański 1995). Zjawiskiem pozytywnym jest oparcie rozwoju lokalnego na coraz szerszych podstawach dokumentacyjnych, lepszej metodologii opracowywanych studiów planistycznych, a w realiach pierwszych piętnastu lat XXI w., lepsze wykorzystanie wielu inicjatyw władz samorządowych i społeczności lokalnej niż było to w opracowaniach planistycznych gmin z okresu 2003–2005 (por. Śleszyński i in. 2007, s. 157–177). Warto odnotować również fakt współpracy władz samorządowych województwa (urzędu marszałkowskiego) z Uniwersytetem M. Kopernika w Toruniu, której efektem jest powstanie w 2015 r. Internetowego Atlasu Województwa Kujawsko-Pomorskiego, w którym duża część kartograficzna poświęcona jest wybranym zasobom, walorom i czynnikom rozwoju lokalnego. W pewnym sensie jest to odpowiedź na sugestie Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie, aby powstał w skali kraju Atlas Zagospodarowania Przestrzennego Polski, dostępny poprzez sieć internetową (Śleszyński i in. 2007, s. 177).

Literatura

Bank Danych Lokalnych (BDL) 2004, 2005, GUS, Warszawa.

Batorowicz Z., Suliborski A., 1983, *Geografia ekonomiczna Polski: makroregiony gospodarczo-planistyczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.

Bieńkowska W., 2013, *Poziom rozwoju lokalnego gmin wiejskich województwa mazowieckiego*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica 299 (70), Szczecin, s. 7–16.

Blakely E.J., 1989, *Planning of local economic development. Theory and practice*, Sage Library and Social Research, 168, London.

Brol R., 1998, *Rozwój lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego*, [w:] *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu, 785, Wrocław.

Chojnicki Z., 1966, *Zastosowanie modeli grawitacji i potencjału w badaniach przestrzenno-ekonomicznych*, Studia KPZK PAN, 14, Warszawa.

Domański R., 2006, *Gospodarka przestrzenna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Falkowski J., 1992, *Struktura funkcjonalno-przestrzenna Makroregionu Dolnej Wisły*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne, 52, s. 112–127.

Falkowski J., 2010, *Przekształcenia przyrodnicze, społeczno-ekonomiczne i przestrzenne regionu kujawsko-pomorskiego (1990–2007)*, [w:] S. Ciok, P. Migoń (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych. Aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Falkowski J., Jezierska A., 1996, *Przemiany społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich Pomorza Nadwiślańskiego*, AUNC, Geografia XXVIII, 97, s. 165–191.

Fundacja „Partnerzy dla Samorządu” w Poznaniu, 2012, *Strategia rozwoju gminy Białe Błota 2013–2025*, Poznań.

Gilowska Z., 1998, *Bariery rozwoju lokalnego*, [w:] G. Gorzelak, B. Jałowicki (red.), *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach*, Studia Regionalne i Lokalne, 25 (58), Warszawa.

Gruchman B., Tarajkowski J., 1990, *Rozwój gospodarki lokalnej w teorii i praktyce*, Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, 22, Warszawa.

Hełpa-Liszkowska K., 2013, *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego*, Studia Oeconomica Posnaniensia, 1, 6 (255), s. 5–18.

Internetowy Atlas Województwa Kujawsko-Pomorskiego, 2016, Urząd Marszałkowski i UMK w Toruniu, Toruń.

Isard W., 1965, *Metody analizy regionalnej*, PWN, Warszawa.

Kacprzyński B., 1990, *Gospodarka lokalna w Polsce*, [w:] B. Gruchman, J. Tarajkowski (red.), *Rozwój gospodarki lokalnej w teorii i praktyce*, Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, 22, s. 7–28.

Kiczek M., Pompa-Roborzyński M., 2013, *Ocena rozwoju gmin powiatu rzeszowskiego (z wykorzystaniem metody Hellwiga)*, Humanities and Social Sciences, XVIII, 20, s. 65–76.

Klasik A., 1996, *Lokalny rozwój gospodarczy i metody jego budowania*, [w:] M. Obrębalski (red.), *Gospodarka lokalna w teorii i praktyce*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 734, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław.

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, 2009, K-PBP-PIR we Włocławku, Włocławek, 120 s.

Kondracki J., 2002, *Geografia regionalna Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Korenik S., 1998, *Zarządzanie rozwojem lokalnym (gminy)*, [w:] S. Dolata (red.), *Funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Doświadczenia i perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

- Leszczycki S., Domański R.**, 1995, *Geografia Polski: społeczno-ekonomiczna*, PWN, Warszawa.
- Lokalna strategia rozwoju Borowiacka Grapa*, 2014, Lokalna Grupa Działania „Bory Tucholskie”, Tuchola.
- Lokalna strategia rozwoju*, 2009, Lokalna Grupa Działania – Stowarzyszenie „Partnerstwo Dla Ziemi Kujawskiej”, Aleksandrów Kujawski.
- Lokalny program rozwoju gminy Chełmno na lata 2013–2020*, 2011, Urząd Gminy Chełmno, Chełmno.
- Miasto i gmina Skepe, Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, cz. A i B*, 2009/2010, INPLUS Doradztwo Inwestycyjne, Olsztyn.
- Myna A.**, 1998, *Rozwój lokalny, regionalne strategie rozwoju, regionalizacja*, Samorząd Terytorialny, 11/95, Warszawa, s. 30–48.
- Parysek J.J.**, 1976, *Struktura przestrzenna przemysłu regionu i jej zmiany*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Ser. Geografia, 13, Poznań.
- Parysek J.J.**, 1997, 2001, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Plan rozwoju lokalnego gminy Golub-Dobrzyń na lata 2007–2015*, 2006, Urząd Gminy Golub-Dobrzyń, Golub-Dobrzyń.
- Potoczek A., Stępień J.**, 2008, *Prawno-organizacyjne i społeczne uwarunkowania rozwoju lokalnego i regionalnego. Zagadnienia wybrane*, Wydawnictwo TSW, Toruń.
- Powiaty i gminy w województwie kujawsko-pomorskim w 2008 r.*, 2010, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Program ochrony środowiska dla gminy Raciążek na lata 2014–2017, z uwzględnieniem perspektywy na lata 2018–2021*, 2013, Abrys Technika, Sp. z o.o., Poznań.
- Rezsohazy R.**, 1998, *Le développement des communautés*, CIACO Editeur, Louvain-la-Neuve.
- Robertson J.**, 1987, *Work, money and the local economy*, [w:] A. Sutton (red.), *Local initiatives. Alternative path for development*. Press Interuniversitaires Europeennes, Maastricht, s. 55–70.
- Rudnicki R., Kluba M.**, 2014, *Użytkowanie ziemi i produkcja rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002–2010. Studium statystyczno-przestrzenne*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Rynek pracy w województwie kujawsko-pomorskim w 2015*, 2016, Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Sekuła A.**, 2001, *Koncepcje rozwoju lokalnego w świetle współczesnej literatury polskiej – zarys problemu*, Zeszyty Naukowe Politechniki Gdańskiej, 588, *Ekonomia*, 40, s. 89–95.
- Sekuła A.**, 2004, *Postrzegana sytuacja gmin na podstawie analizy SWOT przedstawionej w strategiach rozwoju lokalnego*, [w:] B. Garbacik (red.), *Edukacja menedżerska a świadomość przemian cywilizacyjnych*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Siemiński J.**, 1994, *Koncepcje rozwoju lokalnego (cz. I i II)*, CVP, Warszawa.
- Statystyczne Vademecum Samorządowca*, 2016, GUS, Warszawa.
- Strategia obszaru rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu aleksandrowskiego*, 2015, Grant Thornton Frąckowiak Sp. z o.o., Poznań.
- Strategia rozwiązywania problemów społecznych gminy Zławieś Wielka na lata 2007–2016*, 2007, Doradztwo Ekonomiczne i Finansowe „DORFIN” – Jacek Błażejowski, Toruń.
- Strategia rozwoju gminy Białe Błota 2013–2025*, 2012, Urząd Gminy Białe Błota, Białe Błota.
- Strategia rozwoju gminy Chełmno*, 2006, Urząd Gminy Chełmno, Chełmno.
- Strategia rozwoju gminy Choceń w latach 2003–2018*, 2003/2004, Włocławskie Towarzystwo Naukowe we Włocławku, Włocławek.

- Strategia rozwoju gminy Golub-Dobrzyń na lata 2016–2022*, 2015, Urząd Gminy Golub-Dobrzyń, Golub-Dobrzyń.
- Strategia rozwoju gminy Golub-Dobrzyń*, 1999, Ośrodek Systemów Przestrzennych „InfoGraf” Sp. z o.o. w Toruniu, Golub-Dobrzyń.
- Strategia rozwoju gminy Kruszwica na lata 2007–2017*, 2006, WESTMOR CONSULTING w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Strategia rozwoju gminy Raciążek (2014–2021)*, 2015, Urząd Gminy Raciążek, Raciążek.
- Strategia rozwoju gminy Warlubie 2020+*, 2013, Urząd Gminy Warlubie, Warlubie.
- Strategia rozwoju gminy Zławieś Wielka na lata 2008–2016*, 2008, Doradztwo Ekonomiczne i Finansowe „DORFIN” – Jacek Błażejowski, Gdańsk.
- Strategia rozwoju lokalnego gminy Zbiczno na lata 2016–2020*, 2015, REMEDIS SA w Poznaniu, Poznań. *Strategia rozwoju miasta i gminy Koronowa na lata 2001–2015*, 2000, Biuro Szkoleniowo-Doradcze „Kreator” w Inowrocławiu, Inowrocław.
- Strategia rozwoju miasta i gminy Koronowo na lata 2016–2025*, 2015, Biuro Szkoleniowo-Doradcze „Kreator” w Inowrocławiu, Inowrocław.
- Strategia rozwoju miasta i gminy Skępe na lata 2007–2013*, 2007/2008, Urząd Miasta i Gminy Skępe, Skępe.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Chełmno zorientowana na rozwój przedsiębiorczości i tworzenie miejsc pracy*, 2003, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Bydgoszcz.
- Strategia zrównoważonego rozwoju gminy Białe Błota 2001–2015*, 2000, Urząd Gminy Białe Błota, Białe Błota.
- Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Barcin na lata 2009–2020*, 2008/2009, Urząd Gminy Barcin, Barcin.
- Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego m. i gm. Barcin na lata 2009–2020*, 2008/2009, Lech Consulting w Toruniu, Toruń.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Barcin*, 2015, Kujawsko-Pomorskie Biuro Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku (K-PBPPIR), Włocławek.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Chełmno*, 2008, K-PBPPIR we Włocławku, Toruń.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Golub-Dobrzyń*, 2013, K-PBPPIR we Włocławku, Włocławek.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Raciążek*, 2004, K-PBPPIR we Włocławku, Włocławek.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Tuchola*, 2004–2006, K-PBPPIR we Włocławku, Włocławek.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Warlubie*, 2004, K-PBPPIR we Włocławku, Włocławek.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zławieś Wielka*, 2011, K-PBPPIR we Włocławku, Włocławek.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zbiczno*, 2015, Przedsiębiorstwo Gospodarki Gruntami w Olsztynie, Olsztyn.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Białe Błota*, 2008, Urząd Gminy Białe Błota, Białe Błota.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Choceń*, 2010, Urząd Gminy Choceń, Choceń.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kruszwica, 2009, Urząd Gminy Kruszwica, Kruszwica.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Koronowo, 2008/2009, AWJ Wojciech Jaworski, Bydgoszcz.

Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Zioło M., 2011, *Rozwój lokalny i regionalny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.

Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Więckowski M., 2007, *Stan zaawansowania planowania przestrzennego w gminach*, Prace Geograficzne, 211, IGiPZ PAN, Warszawa.

Wojtasiewicz L., 1997, *Czynniki rozwoju lokalnego – nowe ujęcie metodologiczne*, Biuletyn KPZK PAN, 177, Warszawa.

Wójcik M., Czapiewski K., (red.), 2015, *Edukacja i kapitał ludzki w rozwoju lokalnym i regionalnym*, Studia Obszarów Wiejskich, 40, Warszawa.

Zabytki nieruchomości województwa kujawsko-pomorskiego (miasta i gminy), 2016, Instytut Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, Warszawa.

Ziółkowski M., Goleń M., 2006, *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym*, [w:] H. Sochacka-Krysiak (red.), *Zarządzanie gospodarką i finansami gminy*, SGH, Warszawa, s. 27–43.

Summary

The article presents classification of resources, values and factors for local development. Seven key factors (assets and resources) to examine the local development were considered: natural, cultural, socio-demographic, economic, technological, planning and organizational and self-governmental. On the basis of detailed analysis of location, functional structure and the leading function of the environment 13 rural and urban-rural municipalities of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship were selected for further analysis. The basis for the analysis and evaluation of individual seven local development factors was planning documentation (from the years 2004 to 2015) in the form of: 'Study of Conditions and Directions for Spatial Planning' and 'Development Strategy' in 13 municipalities. The 'Development Strategy' of individual municipalities mainly covers the years 2013-2020. On the basis of the SWOT method the strengths, weaknesses, opportunities and threats were rated in the further strategic development of the studied area to the year 2020 or 2020+.